

Ryszard Kowalczyk¹

Zadania czasopism o charakterze regionalistycznym w okresie zaboru pruskiego na przykładzie Wielkopolski w świetle źródeł, literatury i poglądów XIX/XX wieku

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono zarys zasadniczych zadań czasopism o charakterze regionalistycznym, które ukazywały się w Wielkopolsce w okresie zaboru pruskiego. Do kręgu tych obowiązków periodyków regionalistycznych zaliczono zadania w dziedzinie oświaty i wychowania narodowego oraz pielęgnowania języka polskiego i oświaty ludu, a także podtrzymywania ducha narodowego oraz idei jednej Polski i solidarności narodowej.

SŁOWA KLUCZOWE: czasopisma regionalistyczne, regionalizm, Wielkopolska, zabór pruski, zadania prasy

Wstęp

Tradycje wielkopolskiego czasopiśmiennictwa o charakterze regionalistycznym sięgają pierwszej połowy XIX wieku. Niemniej jej dojrzałe formy pojawiają się później, pod koniec XIX wieku, czego przykładem jest „Przegląd Poznański” (1894-1896)². Natomiast swoisty rozkwit tego rodzaju czasopiśmiennictwa przypada dopiero na lata międzywojenne, w których pojawiły się w różnych miejscach Wielkopolski takie czasopisma w kolejności, jak: „Kronika Miasta Poznania” (1923-1939), „Ziemia Gostyńska” (1926), „Kronika Gostyńska” (1928-1939), „Ziemia Kaliska” (1930-1932), „Wici Wielkopolskie” (1931-1937), „Ziemia Leszczyńska” (1932-1937), „Przegląd Wielkopolski” (1939)³.

Były to niewątpliwie pokrzepiające przykłady wydawnictw, które zajmowały się regionalizmem wielkopolskim zarówno w jego ogólnym (wielotematycznym),

¹ Prof.zw. dr hab., Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

² Szerzej o „Przeglądzie Poznańskim” z lat 1894-1896 zob.: S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 52-53; W. Spaleniak, „Przegląd Poznański” (1894-1896), „Kronika Miasta Poznania” 1984, nr 3/4, s. 65-80.

³ Zob. R. Kowalczyk, *Czasopisma regionalistyczne w Wielkopolsce w latach 1945-2012*, t. I, Opole 2014, s. 106-113.

jak i szczególnym (sektorowym) ujęciu. Kształtował się także specyficzny profil ich zawartości oraz formowały się właściwe przekazom regionalistycznym sposoby narracji, w tym podziały zawartości na odpowiednie działy i rubryki oraz typy materiału dziennikarskiego zarówno o informacyjnym, jak i publicystycznym charakterze. Wyodrębniały się kategorie ich wydawców, wśród których były zarówno osoby indywidualne, jak i różne organizacje i instytucje, w tym prywatne, państwowe, samorządowe czy kościelne. Wraz z rozwojem tej kategorii czasopiśmienniczej powstawały jej nowe przejawy, które charakteryzowały się zawężonym zasięgiem tak tematycznym, jak terytorialnym. Gromadziło się wokół czasopisma grono jego autorów i aktywistów społeczno-kulturalnych czy społeczno-gospodarczych. W ten sposób powstawały też kręgi oddziaływania i wpływu społeczno-politycznego w regionie, które kształtowały nie tylko nastroje społeczne, lecz także wyznaczały cele i zadania narodowo-patriotyczne.

Osią zainteresowania czasopism o charakterze ogólnoinformacyjnym, które występowały na wyodrębnionych terytorialnie obszarach Wielkopolski, były różne formy, odmiany czy aspekty regionalizmu społeczno-kulturalnego, w szczególności regionalizmu historycznego, krajoznawczego i literackiego. Uzupełnieniem tej najważniejszej, bo ogólnoinformacyjnej postaci czasopiśmiennictwa regionalistycznego, trafiającej do szerokiego kręgu odbiorców, były periodyki środowiskowe, które reprezentowały grupy między innymi: leśników i myśliwych, dzieci i młodzież, bartników (pszczelarzy), działacze oświatowych i urzędników, powstańców wielkopolskich 1918-1919, inwalidów wojennych i żołnierzy, organizacje harcerskie, młodzieżowe, sokołów i strzeleckie, organizacje kościelne, rolników i organizacje rolnicze, środowisko literacko-poetyckie, absolwentów szkół, organizacje kobiet czy organizacje sportowe. Na uwagę zasługują również czasopisma wyspecjalizowane, głównie o charakterze naukowym, których różne obszary zainteresowania i objawy regionalizmu były przedmiotem stosownych badań – pojawiły się one jednak najpóźniej, albowiem w zasadzie dopiero na progu XX wieku.

W swoim rozwoju rodzajowym wytwory prasowe o charakterze regionalistycznym przechodziły przez trzy kolejno po sobie następujące etapy, w których pojawiały się ich nowe formy (typy), a mianowicie począwszy od periodyków ogólnoinformacyjnych, zawierających pierwiastki regionalistyczne, poprzez czasopisma środowiskowe, reprezentujące zainteresowania i interesy różnych grup odbiorców, a skończywszy na etapie wyspecjalizowanych (najczęściej o charakterze naukowym) form prasowych, skupionych na określonej, wąskiej na ogół tematyce. Specjalne miejsce w obrębie form prasowych o charakterze regionalistycznym zajmują wydawnictwa okolicznościowe, takie jak księgi pamiątkowe, sprawozdania czy jednodniówki.

O wielkopolskich czasopismach lokalnych, regionalnych i regionalistycznych, wydawanych w okresie zaboru pruskiego, pisali między innymi: Ewa Andrysiak

i Bogumiła Celer⁴, Witold Banach⁵, Władysław Burdosz i Grzegorz Polarczyk⁶, Eugeniusz Czarny⁷, Jan Data⁸, Henryk Florkowski⁹, Zbigniew Gryczka¹⁰, Andrzej Gulczyński¹¹, Aleksander Handke¹², Witold Jakóbczyk¹³, Rajmund Jankowski¹⁴, Kazimierz Jarochoowski¹⁵, Stanisław Karwowski¹⁶, Bogumiła Kosmanowa¹⁷, Katarzyna Kubiak¹⁸, Artur Paczesny¹⁹, Edward Polanowski²⁰, Zofia Semrau²¹, Agata Sołtysik²²,

⁴ Bibliografia prasy kaliskiej 1805-2005, oprac. E. Andrysiak, B. Celer, Kalisz 2005.

⁵ W. Banach, *Katalog prasy ostrowskiej 1852-1989*, Ostrów Wlkp. 1990.

⁶ W. Burdosz, G. Polarczyk, *Z dziejów prasy i czasopiśmiennictwa w regionie ostrowskim w XIX i XX w.*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. XIII, s. 141-157.

⁷ E. Czarny (red.), *Z tradycji prasy jarocińskiej 1853-1990*, Jarocin 1995.

⁸ Zob.: J. Data, *Tendencje pozytywistyczne w czasopiśmiennictwie wielkopolskim w latach 1848-1870*, Warszawa – Poznań 1975; E. Pieścikowski, *Z czasopiśmiennictwa pozytywistycznego w Wielkopolsce*, [w:] *Munera litteraria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Romana Pollaka*, red. Z. Szweykowski, Poznań 1962, s. 223-227.

⁹ H. Florkowski, „Tygodnik Nadobrzeński” w obronie ziemi i języka, „Przyjaciel Ludu” 1986, z. 5, s. 2-3.

¹⁰ Z. Gryczka, *Kościąńska „Gazeta Polska”*, „Przyjaciel Ludu” 1996, z. 5/6, s. 6.

¹¹ A. Gulczyński, *Z dziejów prasy pleszewskiej w latach 1853-1939*, „Rocznik Kaliski” 1987, t. XX, s. 139-158.

¹² A. Handke, „Szkółka Niedzielna” 1837-1849, „Przyjaciel Ludu” 1986, z. 6, s. 24-25.

¹³ Zob.: *Dzieje Wielkopolski (lata 1793-1918)*, tom II, red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, ss. 211-274, 598-605; W. Jakóbczyk, *Prasa poznańska w latach 1815-1830*, [w:] *Prasa polska 1661-1864*, red. J. Łojek, tom I, Warszawa 1976, s. 247-259; idem, *Prasa polska w Wielkopolsce w latach 1832-1858*, [w:] *Prasa polska 1661-1864*, red. J. Łojek, tom I, Warszawa 1976, s. 260-271; idem, *Prasa w Wielkopolsce (1859-1918)*, [w:] *Prasa polska 1864-1918*, red. J. Łojek, t. II, Warszawa 1976, s. 202-214.

¹⁴ R. Jankowski, *Dzieje prasy kaliskiej*, Kalisz 1983.

¹⁵ K. Jarochoowski, *Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia*, Poznań 1880 (drugie wydanie w 1884 roku). O miejscu i roli Kazimierza Jarochoowskiego w historiografii polskiej XIX wieku pisał Władysław Smoleński (*Pisma historyczne*, t. III, Kraków 1901, s. 381-409).

¹⁶ S. Karwowski, *Czasopisma wielkopolskie. Część pierwsza (1796-1859)*, Poznań 1908. Szerzej o czasopiśmiennictwie wielkopolskim ukazujących się w różnych okresach XIX wieku i początku XX wieku pisał Stanisław Karwowski w swojej trzytomowej publikacji: *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 1-3, Poznań 1918/1919/1931. Zob.: S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 1, Poznań 1918, ss. 101-102, 244-257, 550-555; idem, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 2, Poznań 1919, ss. 47-50, 79-81, 277-278, 291-293, 305-306, 319-321, 326, 334, 348, 360, 378, 405-406, 424-425, 445-446, 460, 478, 487-490; idem, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, ss. 3, 12, 36, 53-54, 64, 72-73, 84, 88, 109, 133, 154-155, 164, 168, 172, 182, 198, 215, 224, 251, 262-263, 284-285, 311-312, 316, 319.

¹⁷ B. Kosmanowa, *Prasa polska w Wielkim Księstwie Poznańskim*, [w:] *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, red. M. Kosman, Poznań 2000, s. 9-28.

¹⁸ K. Kubiak, *Wystawa „200 lat prasy w Kaliszu”*, „Rocznik Kaliski” 2006, t. XXXII, s. 273-278.

¹⁹ A. Paczesny, *Z dziejów międzychodzkiej prasy*, „Informator Międzychodzki” 2004, nr 2, s. 9.

²⁰ Zob.: E. Polanowski, „*Kaliszanin*” (1870-1892), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1976, z. 2, s. 239-251; idem, *Materiały historyczne w „Kaliszaninie” (lata 1871-1892)*, „Rocznik Kaliski” 1978, t. XI, s. 199-226; idem, *W dawnym Kaliszu. Szkice z życia miasta 1850-1914*, Poznań 1979; idem, *Życie literackie Kalisza 1870-1907*, Warszawa 1987.

²¹ Zob.: Z. Semrau, *Czasopisma poznańskie. Zestawienie tytułów i krótka charakterystyka*, cz. I (1794-1858), „Kronika Miasta Poznania” 1958, nr 1, s. 95-120; idem, *Czasopisma poznańskie. Zestawienie tytułów i krótka charakterystyka*, cz. II (1859-1870), „Kronika Miasta Poznania” 1958, nr 4, s. 91-109; idem, *Czasopisma poznańskie. Zestawienie tytułów i krótka charakterystyka*, cz. III (1870-1875), „Kronika Miasta Poznania” 1961, nr 4, s. 87-102; idem, *Czasopisma poznańskie. Zestawienie tytułów i krótka charakterystyka*, cz. IV (1876-1880), „Kronika Miasta Poznania” 1962, nr 3, s. 55-64.

²² A. Sołtysik, *Z dziejów prasy kępińskiej (XIX-XX w.)*, „Rocznik Kaliski” 1994/1995, t. XXV, s. 133-147.

Wojciech Spaleniak²³, Marcei Szczęsny²⁴, Halina Tumolska²⁵, Teresa Tyszkiewicz²⁶, Krzysztof Walczak²⁷, Kazimierz Zieliński²⁸, Anna Żalik²⁹.

1. Przykładowe typy wielkopolskich czasopism regionalistycznych

W łonie tej specyficznej kategorii prasowo-wydawniczej, aczkolwiek nieuwidaczniającej jeszcze wówczas wprost swojego regionalistycznego charakteru, możemy ze względu na takie kryteria jak rodzaj czytelnika oraz zasięg społecznego odbioru, wydzielić dwa zasadnicze typy, a mianowicie: 1) czasopisma adresowane potencjalnie do każdego odbiorcy (ogólnodostępne) oraz 2) periodyki środowiskowe (kierowane jedynie do wybranej grupy odbiorców).

W pierwszej grupie znajdowały się czasopisma o zróżnicowanej tematyce i różnym charakterze, w tym periodyki: gospodarcze, kulturalne, polityczne, literackie, historyczne, katolickie, kościelne, rozrywkowe. Łącząc liczne wątki życia regionu z dorobkiem twórczym różnych osobistości (także spoza regionu), przybierały one charakterystyczną postać, która wyrażała się zarówno w doborze publikowanych materiałów, jak i strukturze wydawnictwa. W tym kręgu czasopism były między innymi (według czasu powstania): „Pismo Miesięczne Prus-Południowych” (1802-1806), „Dziennik Departamentu Kaliskiego” (1808-1815), „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego” (1815-1865), „Oeffentlicher Anzeiger – Publiczny Donosiciel” (1821-1876), „Weteran Poznański” (1825), „Przyjaciół Ludu” (1834-1849), „Archiwum Teologiczne” (1836-1837), „Przewodnik Rolniczo-Przemysłowy” (1836-1845), „Orędownik Naukowy” (1840-1845), „Gazeta Kościelna” (1843-1849), „Przegląd Poznański” (1845-1865), „Gazeta Polska” (1848-1850), „Tygodnik Nadobrzański” (1849), „Gazeta Wielkopolska Niedzielną” (1849-1850), „Wiarus” (1849-1850), „Krzyż a miecz” (1850), „Przyroda i Przemysł” (1856-1858), „Tygodnik Poznański” (1862-1863), „Przegląd Wielkopolski Historyczny i Literacki” (1867-1868, 1869), „Tygodnik Wielkopolski” (1871-1874), „Warta” (1874-1890), „Kórnicanin” (1875), „Ruch Społeczno-Ekonomiczny” (1875-1882), „Dom Polski” (1888-1890), „Bocian z nad Gopła, Wisły, Warty i Odry” (1901), „Komar” (1902-1906).

²³ W. Spaleniak, *Encyklopedyczny zarys dziejów prasy wielkopolskiej (1794-1939)*, [w:] *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX i XX wieku*, tom III, red. M. Kosman, Poznań 1997, s. 14-32.

²⁴ M. Szczęsny, *Zarys dziejów prasy śremskiej*, Śrem 1982.

²⁵ H. Tumolska, „Kaliszanin” jako źródło do badań nad życiem polskiej prowincji w latach 1870-1873, [w:] *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX i XX wieku*, tom 4, red. M. Kosman, Poznań 1998, s. 11-29.

²⁶ T. Tyszkiewicz, „Sobótka” (1869-1871). „Tygodnik Wielkopolski” (1818/70-1874). *Zarys historyczny oraz bibliografia zawartości*, Poznań 1961.

²⁷ Zob.: K. Walczak, *Czasopisma kaliskie XIX i początków XX wieku: studium bibliologiczne*, Kalisz 2005; idem, „Kronika Miasta Kalisz” (1805) i „Pismo Tygodniowe Kaliskie” (1805). *Przyczynek do dziejów czasopiśmiennictwa kaliskiego*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2004, nr 1-2, s. 5-17.

²⁸ K. Zieliński, *Czasopiśmiennictwo kaliskie w latach 1808-1918*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. XIII, s. 47-68.

²⁹ A. Żalik, *Nasz rodowód*, „Przyjaciół Ludu” 1986, z. 1, s. 3; idem, *Trzeci redaktor „Przyjaciół Ludu”*, „Przyjaciół Ludu” 1987, z. 3, s. 2-4; idem, *Związki „Przyjaciół Ludu” z Kasynem Gostyńskim*, „Przyjaciół Ludu” 1986, z. 5, s. 18-20.

Natomiast grupę wielkopolskich periodyków środowiskowych okresu zaboru pruskiego reprezentowały takie czasopisma, jak: „Rocznik Koła Towarzyskiego w Poznaniu” (1859-1875), „Rocznik Kółek Rolniczych Włościańskich w Wielkiem Księstwie Poznańskim” (1875-1914), „Rocznik Resursy w Poznaniu” (1876-1882), „Śpiewak. Miesięcznik literacko-muzyczny” (1907-1914), „Głos Wielkopolanek” (1908-1924) oraz „Unitas. Miesięcznik Kościelny” (1909-1914).

Był to stosunkowo duży krąg samoistnych czasopism polskich z różnym nasileniem poświęcających swe łamy problematyce regionu wielkopolskiego i idei regionalizmu. Zagadnienia te jednak podejmowano także w niesamoistnych publikacjach, które stanowiły okresowy, na ogół miesięczny, dodatek do czasopisma. Takim przykładem jest „Album Przewodnika Katolickiego”, który co miesiąc od marca 1902 roku ukazywał się wraz z „Przewodnikiem Katolickim”, wydawanym w Poznaniu od 1895 roku i kierowanym przez ponad 40 lat przez księdza Józefa Kłosa, wielce zasłużonego dla kultury wielkopolskiej³⁰. Ten swoisty, na ogół 8-stronicowy (zdarzały się jednak objętościowo większe wydania³¹), bogato ilustrowany miesięcznik zawierał poza opisem architektury, kaplic i wyposażenia poszczególnych budynków kościelnych, położonych w różnych miejscowościach Wielkopolski³², w tym pałaców arcybiskupów gnieźnieńskiego i poznańskiego oraz seminarium duchownego³³, także ich historię oraz dzieje otoczenia, które nasycono duchem patriotycznego uwielbienia osiągnięć i tradycji kulturowej poprzednich pokoleń³⁴.

W dziedzinie badań naukowych regionu wielkopolskiego i edukacji publicznej, a także podtrzymywania ducha narodowego oraz idei jednej Polski i solidarności narodowej ogromną rolę odgrywała działalność wydawnicza Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego (powstało w 1857 roku³⁵). Zwrócić należy jednak uwagę, iż posiadała ona nieco inne cechy oraz cele i charakter niż pozostałe wielkopolskie wydawnictwa prasowe, które zawierały pierwiastki regionalistyczne – choćby ze względu na rozległość prowadzonych badań oraz raczej ich naukowy charakter, jakkolwiek stanowiący również świadectwo wielkopolskiej pracy organicznej i wyraz patriotyzmu regionalnego. Towarzystwo Przyja-

³⁰ Zob. W. Jakóbczyk, *Zastąpienie Wielkopolanie XIX wieku*, Warszawa 1987, s. 141-147.

³¹ Zob. „Album Przewodnika Katolickiego” 1905, nr 1-2, s. 1-16.

³² Zob. *Nowe kościoły w diecezji poznańskiej. Kościół parafialny na Czestramie czyli Golejewku i kościół filialny w Zielonejwsi*, „Album Przewodnika Katolickiego” 1904, nr 23, s. 177-184.

³³ *Seminarium duchowne i konwikt*, „Album Przewodnika Katolickiego” 1903, nr 17, s. 129-136.

³⁴ *Cudowne miejsca i obrazy Najśw. Maryi Panny we Wielkopolsce*, „Album Przewodnika Katolickiego” 1905, nr 1-2.

³⁵ O pierwszym okresie działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, któremu przewodniczył Tytus Działyński, oraz o jego statucie i członkach zob.: T. Działyński, *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego do dnia 1go stycznia 1860*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1860, t. I, s. 585-603; *Spis imienny członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego w roku 1860*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1860, t. I, s. 614-617; *Ustawy Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1860, t. I, s. 621-625. Szerzej o okolicznościach powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu zob.: S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 2, Poznań 1919, s. 50-53; K. Kościński, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, [w:] *Książka Jubileuszowa Dziennika Poznańskiego 1859-1909*, Poznań 1909, s. 198-201. Zob. także *Ustawy Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, Poznań 1886.

ciół Nauk Poznańskiego od 1860 roku wydawało „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, które zawierały rozprawy o charakterze historycznym, biograficznym, statystycznym, krajoznawczym. Odnotowywano w nich także ważniejsze wydarzenia z dziejów Wielkopolski i życia stowarzyszenia³⁶. Redaktorem pierwszych numerów „Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” był dr Władysław Maurycy Niegolewski³⁷, ogromnie zasłużony prawnik, działacz społeczny i polityczny³⁸. To właśnie w jego mieszkaniu 12 stycznia 1857 roku powstała idea powołania do życia Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego (tak bowiem brzmiała jego pierwotna nazwa³⁹), którego zebraniu założycielskiemu przewodniczył orędownik wielkopolskiej pracy organicznej Hipolit Cegielski. Rodowód XIX-wieczny mają także inne środowiskowe i wyspecjalizowane zarazem wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, takie jak „Nowiny Lekarskie” (od 1888 roku – wydane w styczniu 1889 roku – ukazują się do dzisiaj)⁴⁰ czy „Zapiski Archeologiczne Poznańskie” (pierwszy tom zbiorczy, który obejmował lata 1887-1889, wydano w 1890 roku). „Nowiny Lekarskie. Organ Wydziału Lekarskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” ukazywały się na początku miesiąca, a w skład ich komitetu redakcyjnego wchodził początkowo: Franciszek Chłapowski, Klemens Koehler, Heliodor Świącicki⁴¹, Władysław Świdorski, Leon Szuman, Bolesław Wicherkiewicz (przewodniczący), Ignacy Zielewicz⁴². Na jego łamach znaleźć można wiele cennego materiału,

³⁶ W innych regionach Polski również ukazywały się podobne roczniki, na przykład w zaborze rosyjskim od 1802 roku wydawano „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, zaś na Litwie w latach 1907-1921 ukazywał się „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”. Warto także wspomnieć – co dla regionalizmu polskiego uprawianego na Litwie jest bardzo ważne – o „Kwartalniku Litewskim”, wydawnictwie poświęconemu zabytkom przeszłości, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu Litwy, Białorusi i Inflant, którego wydawcą był Jan Obst. Pierwszy numer kwartalnika ukazał się w 1910 roku. Zob. *Nowe książki*, „Unitas” 1910, t. IV, s. 233-234.

³⁷ Szerzej o biografii i zasługach dla Wielkopolski dra Władysława Maurycyego Niegolewskiego zob.: *Album posłów polskich w sejmie pruskim i parlamencie niemieckim od 1873 do 1876 roku*, Toruń 1877, s. 17-87; P. Anders, *Patroni wielkopolskich ulic*, Poznań 2006, s. 160.

³⁸ Zob. *Interpelacja posła pleszewskiego Dra Niegolewskiego na posiedzeniu izby poselskiej sejmiku pruskiego z dnia 12. Maja r. 1860 wedle sprawozdań stenograficznych*, Poznań 1860.

³⁹ A. Wojtkowski, *Historja Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Poznań 1928, s. 37. Zob.: P. Gantkowski, *Kilka kartek z historii Wydziału Lekarskiego T.P.N.*, „Nowiny Lekarskie” 1928, z. 24, s. 867-872; *Księga pamiątkowa w stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, red. K. Tymieniecki, K. Piwarski, „Roczniki Historyczne” 1957, t. 23; *Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856-2006*, wstęp R. Marciniak, Poznań 2007.

⁴⁰ Warto wspomnieć, iż w Warszawie w 1828 roku ukazał się pierwszy zeszyt „Pamiętnika Lekarskiego Warszawskiego”.

⁴¹ Prof. Heliodor Świącicki (1854-1923) był prezesem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz inicjatorem, organizatorem i pierwszym rektorem Uniwersytetu Poznańskiego (Wszechnicy Piastowskiej), który założono 7 maja 1919 roku. Szerzej o działalności i dorobku twórczym prof. Heliodora Świącickiego zob.: *Książka zbiorowa ku uczczeniu pierwszej rocznicy istnienia Uniwersytetu Poznańskiego*, red. Tadeusz Grabowski, Poznań 1920; A. Podsiadły, *Śremianin w rektorskiej tozde*. Heliodor Świącicki (1854-1923) lekarz, naukowiec, profesor Uniwersytetu Poznańskiego, Śrem 2010; *Uniwersytet Poznański za rektoratu Heliodora Świącickiego*. Księga Pamiątkowa wydana staraniem Senatu Uniwersytetu Poznańskiego, red. A. Wrzosek, Poznań 1924; A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański i znaczenie jego dla kultury polskiej*, Poznań 1929.

⁴² O zawartości „Nowin Lekarskich” w latach 1888-1913 zob.: *Spis prac oryginalnych zawartych w 25 rocznikach Nowin Lekarskich 1888-1913*, Poznań 1913. Por. M. Początek, B. Początek, *Publikacje me-*

który dotyczył głównie zagadnień medycznych, higieny sanitarnej, organizacji szpitalnictwa, osiągnięć i problemów wielkopolskiego środowiska lekarskiego⁴³. Natomiast „Zapiski Archeologiczne Poznańskie” wydawała Komisja Archeologiczna Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Czasopismo ukazywało się pod redakcją Władysława Jażdżewskiego⁴⁴ i Bolesława Erzepkiego⁴⁵. Na jego zawartość składały się artykuły, opracowania oraz ilustrowane sprawozdania z wykopalisk archeologicznych, przeprowadzanych na obszarze historycznej Wielkopolski.

2. Zadania czasopism regionalistycznych

2.1. Ogólne zadania prasy polskiej w dziedzinie oświaty i wychowania narodowego

W warunkach niewoli okresu zaboru pruskiego i wynikających stąd szeregu ograniczeń⁴⁶, wyrażających się także w różnych formach krępowania rozwoju nauki, szkolnictwa i kultury polskiej⁴⁷, regionalizm wielkopolski nie mógłby się uformować i rozwinąć szerzej bez środka jego rozkrzewiania, jakim była rodzima prasa. Brała ona na siebie szereg obowiązków w dziedzinie nie tylko oświaty i wychowania narodowego⁴⁸, lecz również kulturowania tradycji regionu i podtrzymywania zainteresowania polską twórczością i kulturą

dyczne w „Rocznikach” PTPN, „Nowiny Lekarskie” 2007, nr 6, s. 512-517. Zob. Z. Woźniewski, *Pierwsze czasopismo lekarskie w Wielkopolsce*, [w:] *Sesja naukowa w stulecie Wydziału Lekarskiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Referaty*, Poznań 1967, s. 389-394.

⁴³ O 25-letnim jubileuszu „Nowin Lekarskich”, który obchodzono w 1913 roku w Poznaniu, pisał Stanisław Karwowski (*Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 311-312). Zob. także F. Chłapowski, *24-letnie dzieje Nowin Lekarskich*, „Nowiny Lekarskie” 1913, z. I, s. 36-38.

⁴⁴ Szerzej o życiu i działalności Władysława Jażdżewskiego zob.: S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 65-66.

⁴⁵ Szerzej o biografii i twórczości profesora Bolesława Erzepkiego zob.: S. Machnikowski, *Prof. dr Bolesław Erzepki*, „Ziemia Leszczyńska” 1932, z. 1, s. 30-32; *Z żałobnej karty. Ś.p. Bolesław Erzepki*, „Z otchłani wieków” 1932, z. 2-3, s. 43-45. Prof. Bolesław Erzepki był także autorem opracowania *Dra Wojciecha Adamskiego materiały do flory W. Ks. Poznańskiego*, Poznań 1896. Bolesław Erzepki zamieszczał swoje artykuły i opracowania także w „Dzienniku Poznańskim”. Zob. B. Erzepki, *W sprawie rękopisu książeczki Nawojki*, „Dziennik Poznański” 1889, nr 131.

⁴⁶ W procesie swobodnego rozwoju polskiej kultury czasopiśmienniczej w zaborze pruskim ogromną barierę tworzył system zinstytucjonalizowanej cenzury, dławiącej wolnościowe i patriotyczno-narodowe tendencje społeczno-kulturalne Wielkopolan. Zob.: A. Jazdon, *Pruskie prawa cenzuralne, prawowe i proceduralne w Wielkim Księstwie Poznańskim w pierwszej poł. XIX wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1989, z. 1-2, s. 89-118; G. Kucharczyk, *Cenzura pruska w Wielkopolsce w czasach zaborów 1815-1914*, Poznań 2001; M. Rajch, *Cenzura pruska w Wielkopolsce w latach 1848-1918*, Poznań 2004.

⁴⁷ Zob.: *Dzieje Wielkopolski (1793-1918)*, t. 2, red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973; L. Trzeciakowski, *Kulturkampf w zaborze pruskim*, Poznań 1970.

⁴⁸ Por.: G. Gzella, „Pisma dla ludu” pod zaborami w pierwszej połowie XIX wieku, Toruń 1994; M. Kurkowska, *Edukacyjna rola „Dziennika Domowego” (1840-1847) na podstawie analizy działu Rozmaitości*, „Analecta” 1997, z. 2; W. Pepliński, *Prasa a więź społeczna. Rola Wiktora Kulerskiego i jego „Gazety Grudziądzkiej” w kształtowaniu postaw narodowych w okresie zaboru pruskiego*, „Pieniądze i Więź” 2000, nr 1, s. 145-152; M. Stański, *Wiktor Kulerski i jego „Gazeta Grudziądzka” pod zaborem pruskim*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1960, t. VI, z. I, s. 125-152.

w regionie⁴⁹. Ważną rolę prasy w realizacji tego zadania narodowego podkreślał w 1898 roku anonimowy komentator walki Polaków z zaboru pruskiego z naporem germańskim: *Dziś ważnym nader krzewicielem myśli polskiej, uczucia polskiego jest bez wątpienia prasa. Ona zaspokaja w pierwszym rzędzie potrzeby umysłowe nie tylko prostaczków, ale całego społeczeństwa, ona broni najenergiczniej interesów i spraw polskich wobec zamachów rządowych i wielkiej propagandy antypolskiej ze strony publicystyki hakatystycznej*⁵⁰.

Wydawnictwa periodyczne odgrywały istotną rolę przede wszystkim w procesie oświatowym i wychowawczym. Józef Franciszek Królikowski⁵¹, nauczyciel słynnego poznańskiego Gimnazjum Marii Magdaleny oraz założyciel i redaktor takich poznańskich czasopism jak „Mrówka Poznańska” (1821-1822) oraz „Pismo Miesięczne Poznańskie w Ciągu Mrówki” (1822)⁵², już w latach 20. XIX wieku podnosił rangę wychowania i edukacji poprzez prasę⁵³, gdy stwierdził: *Każdego dobrze myślącego obywatela powinnością jest przykładać się do oświecenia współobywatelów, do szczęścia ojczyzny (...)*⁵⁴.

Julia Woykowska⁵⁵, współredaktorka poznańskiego „Tygodnika Literackiego”, pisząc o roli ówczesnego czasopiśmiennictwa polskiego, zauważyła w 1842 roku: *Pisma periodyczne są, czy raczej powinny być, odbiciem ducha narodu, objawicielami jego woli: powinny nosić na sobie cechę jego charakteru, wypowiadać jego dążność (...)*⁵⁶. Julia z Molińskich Woykowska jest uznawana nie tylko za jedną z pierwszych wielko-

⁴⁹ Por. L. Słowiński, *Będziem Polakami. Studia z dziejów edukacji narodowej w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Poznań 1995.

⁵⁰ Wielkopolanin, *Walka ekonomiczno-rasowa w Poznańskim*, Kraków 1898, s. 129.

⁵¹ Józef Franciszek Królikowski jest autorem między innymi następujących opracowań: *Proste zasady stylu polskiego* (Poznań 1826) oraz *Rys poetyki* (Poznań 1828). Szerzej o biografii i działalności Józefa Franciszka Królikowskiego zob.: *Królikowski Józef Franciszek (1781-1839)*, [w:] *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej*, red. B. Chlebowski, I. Chrzanowski, H. Galle, G. Korbut, S. Krzemiński, t. II, Warszawa 1907, s. 260-267; M. Prażmowski, *Działalność Józefa Franciszka Królikowskiego w Poznaniu*, „Sprawy Oświaty i Kultury Województwa Poznańskiego” 1965, t. IV, s. 175-197.

⁵² Nazwa czasopisma w swoisty i symboliczny sposób wyrażała i propagowała zarazem tutejszy program pracy organicznej, czyli owej systematycznej, rzetelnej, wytrwałej „mrówczej” pracy. Szerzej o „Mrówce Poznańskiej” zob.: K. Jarochoński, *Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia*, Poznań 1880, s. 48-49; S. Karwowski, *Czasopisma wielkopolskie. Część pierwsza 1796-1859*, Poznań 1908, s. 32-36; E. Kierski, *Czasopisma polskie w Poznańskim od ich początku*, „Przegląd Wielkopolski Historyczny i Literacki” 1867, s. 13-18; M. Michałowska, „Mrówka Poznańska” (1821-1822). *Zarys historyczny oraz bibliografia zawartości*, „Biblioteka” 1964, z. 4, s. 73-157.

⁵³ Życiorys Józefa Franciszka Królikowskiego (1781-1839) zob.: K.W. Wójcicki, *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. I, Warszawa 1855, s. 148-158.

⁵⁴ „Dziennik Poznański” 1823, nr 1, s. 3-4.

⁵⁵ Szerzej o biografii i twórczości Julii Woykowskiej zob.: M. Frelkiewicz, *Julia Molińska-Woykowska. Próba monografii*, Poznań 1938; T. Gospodarek, *Julia Molińska-Woykowska (1816-1851)*, Wrocław 1962; *Julia z Molińskich Woykowska*, [w:] P. Chmielowski, *Autorki polskie wieku XIX*, Warszawa 1885, s. 407-432; K. Jarochoński, *Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia*, Poznań 1880, s. 177-178. Poza działalnością dziennikarsko-publicystyczną i organizacyjno-kulturalną zajmowała się Julia Woykowska również pisaniem pouczających opowiadań (*O uciążym a mądrym kmieciu Grzeli Stępczaku i o wnuku jego Janku*, „Pismo dla Ludu Polskiego” 1845, styczeń, s. 11-22; *O królowej Jadwidze*, „Pismo dla Ludu Polskiego” 1845, luty, s. 69-73) oraz tekstów do piosenek dla ludu wiejskiego (*Jedna z piosnek dla ludu wiejskiego*, „Pismo dla Ludu Polskiego” 1845, styczeń, s. 39-40; *Piosnki dla ludu wiejskiego*, z. I, Poznań 1844; *Wyjtek z Pieśni dla Ludu wiejskiego*, „Pismo dla Ludu Polskiego” 1845, marzec, s. 112-114).

⁵⁶ „Tygodnik Literacki” 1842, nr 50, s. 399.

polskich emancypantek, lecz w ogóle za jedną z pierwszych emancypantek w Polsce⁵⁷. Aleksander Rogalski scharakteryzował jej osobowość i cechy charakteru następująco: *Obdarzona żądzą wiedzy, gorącym sercem, lotną wyobraźnią reagowała niesłychanie żywo na prądy, które do nas z Zachodu przyływały, zwłaszcza zaś na saint-simonizm i fourieryzm, propagujące idee demokratyczne w różnych formach i odcieniach. Pannie Julji, wszystko to mocno zaimponowało, a że nie miała posiadała krytycyzmu, że nie brakło jej zmysłu obserwacyjnego, odpowiedniej dozy praktycznego realizmu, przeto zrodziła się w niej ambicja, by idee te dostosować do rzeczywistości w jakiej żyła, wprowadzić je w czyn, by, co więcej, osobiście wywierać wpływ na społeczeństwo*⁵⁸.

W tonie podobnym do Julii Woykowskiej wypowiadał się Emil Kierski⁵⁹, redaktor „Przeglądu Wielkopolskiego”, który w 1867 roku pisał: *Czasopismom (...) pozostawiono to ważne stanowisko, aby oznaki (...) sił żywotnych narodu podtrzymywały, zasilaly nowym życiem, wreszcie jako pochodnie i przewodnie światło, aby prowadziły, rozjaśniały drogę i obznajmiały z wszystkim tych, którym powstanie ruchu umysłowego narodu nie są obojętne*⁶⁰.

Natomiast w „Pracy”, XIX-wiecznym czasopiśmie wielkopolskim⁶¹, w następujących słowach ujęto zadania ówczesnej polskiej prasy: *Dla nas dziennikarstwo jest szkołą obowiązków obywatelskich, każdy numer gazety jest lekcją lub kazaniem, jest gorącą pochodnią oświaty narodowej i niewygasającym zniczem podtrzymującym w nas godność narodową*⁶². Dlatego wśród zasadniczych funkcji czasopism regionalistycznych wymienia się następujące funkcje: informacyjno-poznawczą, edukacyjną, motywacyjną, integracyjną, patriotyczną⁶³.

Do katalogu głównych zadań polskiego czasopiśmiennictwa regionalistycznego w okresie niewoli zaboru pruskiego zaliczano przede wszystkim podtrzymywanie wśród czytelników zainteresowania językiem polskim zarówno w jego czynnym

⁵⁷ Por. A. Rogalski, *Wielkopolanka – pierwszą emancypantką*, „Wici Wielkopolskie” 1935, nr 3, s. 19-20.

⁵⁸ A. Rogalski, *Wielkopolanka – pierwszą emancypantką*, „Wici Wielkopolskie” 1935, nr 3, s. 19.

⁵⁹ Emil Kierski był autorem między innymi opracowania, *Opis statystyczny i historyczny obwodu bocheńskiego w W. X. Poznańskim w pow. krotoszyńskim*, „Rocznik T.P.N.P.” 1865, t. 3, s. 87-157. Szerzej o biografii Emila Kierskiego zob. T. Żychliński, *Kronika żałobna rodzin wielkopolskich od 1863-1876 r.*, Poznań 1877, s. 164-165.

⁶⁰ E. Kierski, *Wstęp*, „Przegląd Wielkopolski. Historyczny i Literacki” 1867, s. II.

⁶¹ O powstaniu pisma zob. S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 72.

⁶² Podają za: W. Jakóbczyk, *Kultura po roku 1870*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. 2, red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 201.

⁶³ Por.: M. Kurkowska, *Edukacyjna rola „Dziennika Domowego” (1840-1847) na podstawie analizy działu „Rozmaitości”*, „Analecta” 1997, z. 2, s. 87-112; W. Molik, *Dziennikarze polscy pod panowaniem pruskim 1890-1914 (próba charakterystyki)*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia 3*, red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1983, s. 111-186; J. Piński, *Wielkopolskie pisma regionalne*, „Zeszyty Wielkopolskie” 1966, nr 5; T. Szwejkowski, *Wolsztyńskie czasopismo regionalne*, „Zeszyty Wielkopolskie” 1968, nr 1; H. Tumolska, *Rola prasy prowincjonalnej w kształtowaniu świadomości narodowej po Powstaniu Styczniowym (na przykładzie „Kaliszanina”)*, [w:] *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.*, red. B. Kosmanowa, Bydgoszcz 2000, s. 43-71.

aspekcie, czyli w użytkowaniu na co dzień w procesie porozumiewania się, jak i w aspekcie biernym, to znaczy poprzez kształtowanie umiejętności właściwego rozumienia przekazu, którego treść była coraz częściej wzbogacana o nowe pojęcia, oznaczające nowe wydarzenia, zjawiska, procesy czy idee – język bowiem ewoluuje wraz ze zmianami, jakie zachodzą w społeczeństwie. Celem czasopiśmiennictwa polskiego było więc zarówno umożliwienie czytelnikom obcowania z rodzimym językiem, jak i poprzez różną tematykę prowadzenie wśród mas ludowych oświaty narodowej. W ten sposób periodyki o cechach regionalistycznych podtrzymywały w czytelnikach także ducha narodowego oraz pielęgnowały ideę jednej wspólnej Polski i solidarności narodowej społeczeństwa rozdzielonego kordonami granicznymi trzech zaborów.

2.2. Pielęgnowanie języka polskiego i oświata ludu

W złożonych uwarunkowaniach ideowych i politycznych okresu zaboru pruskiego – a więc również o sprzecznych założeniach i celach – polskie czasopiśmiennictwo o charakterze regionalistycznym stawało się nie tylko ogromnie ważnym środkiem podtrzymywania zainteresowania nowymi prądami umysłowymi, społecznymi, politycznymi, religijnymi i literackimi, ale także skutecznym narzędziem krzewienia oświaty wśród ludu. Dlatego skupiano się na rozpowszechnianiu i podtrzymywaniu zainteresowania językiem polskim wśród szerokich warstw społecznych – języka bogatego, który w warunkach presji germanizacji oświaty i kultury narażony był na różne uszczerbki⁶⁴, a nawet zapomnienie⁶⁵. W ten sposób czasopisma regionalistyczne przekazywały również polską tradycję regionu, w tym tradycję literacką i dorobek literatury współczesnej⁶⁶ następnym pokoleniom.

Język rodzimy stanowił niewątpliwie wielką wartość społeczną, albowiem poświęcono mu nawet specjalny wiersz pod tytułem „Mowa polska”, autora ukrywającego się pod pseudonimem S.K., który ukazał się najpierw w „Przeglądzie Poznańskim” w 1849 roku, a później w osobnym wydawnictwie Ludwika Merzbacha w Poznaniu w 1861 roku. Autor tego wiersza widział w języku ojczystym olbrzymią moc, która z jednej strony może wydobywać z zapomnienia wspaniałą tradycję i dorobek kultury polskiej i utrwalać w ten sposób poczucie polskości w społeczeństwie, natomiast z drugiej strony język rodzimy może najlepiej przeciwstawić się presji obcego języka narzucanego prze-

⁶⁴ L. Rzepecki, *Wiec Wielkopolski w sprawie pisowni języka polskiego, jego znaczenie i zadanie*, Poznań 1870. Ludwik Rzepecki jest autorem także innych opracowań, w tym: *Obraz katolickich szkół elementarnych objętych archidiecezjami gnieźnieńską i poznańską oraz dyjecezjami chełmińską i warmińską*, Poznań 1867. W 1877 roku założył Rzepecki „Gońca Wielkopolskiego”, a później także inne czasopisma, w tym „Wartę”, „Oświatę” czy „Niedzielę”. Szerzej o biografii i aktywności społecznej Ludwika Rzepeckiego, urodzonego w 1832 roku w Wypalankach w powiecie obornickim, a zmarłego 31 stycznia 1894 roku w Poznaniu, zob. S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 55.

⁶⁵ I. Światała, *Mysł o potrzebie normalnego rozwoju naszego życia narodowego*, Ostrów 1911.

⁶⁶ Por. K. Wojciechowski, *Przewrót w umysłowości i literaturze polskiej po roku 1863*, Lwów – Warszawa 1928.

mocą. Cudowna też jest geneza naszej polskiej mowy – jak pisał autor wiersza: *Nie obcego szczepu kwiecie. Nie cudzego rodu dziecko. Nie ze szczątków, nie w odmęcie zgasłych plemion tyś zrodzona. Lecz wprost z niebios twe poczęcie. Tyś bożego tchnieniem łona. Cudem cudów objawiona*⁶⁷.

W podniosłych słowach o wartości języka ojczystego wypowiadał się w połowie XIX wieku także Bronisław Ferdynand Trentowski⁶⁸, który przypisywał mu zasadnicze znaczenie w kształtowaniu tzw. duszy narodowej, dlatego pisał: *Calej duszy narodu wyrobem jest język narodowy. Język narodowy, to dusza narodu wszech miejsc i czasów, wszech wiar, praw, zwyczajów i obyczajów, rozlewająca się bogato w słodkich każdemu narodowcowi brzmieniach. W nim wymawia się gorącą miłość wspólnej matki Ojczyzny, której nikt inny niekocha prawdziwie, t.j. tak jak własne jej dzieci; w nim goreje żądza jej pomyślności i szczęścia; w nim żyją dawne wielkie religijne, polityczne, obyczajowe i zwyczajowe spomnienia, narodowe dzieje i prawa; w nim dyszą chęci i życzenia patriotów; w nim kojarzy się przeszłość, terażniejszość i przyszłość narodu, zbiera się wszystko, co zrosło z jego duszą i jest mu niewypowiedzianie drogie, za co milionami rycerstwa umierał, umiera i umierać będzie*⁶⁹.

O zasadniczej roli języka w kształtowaniu świadomości narodowej pisał także Idzi Światała, poseł ziemi wielkopolskiej na sejm pruski: *Językiem narody od siebie się odróżniają. Językiem w sobie się skupiają. Język to pierwsze i ostatnie ich dziedzictwo po ojcach, dziadach i pradziadach. Język to duchowy majątek narodów. (...) To skarb, którego z bogacać należy, oczyszczać i odświeżać. Pleśń porastająca na tym skarbie, pleśń obca narzucona czy z własnej niemocy porosła, to choroba języka, choroba narodu. Może go jeszcze wyleczyć silne rozbudzenie, choćby gwałtowne. Póki czas. Bo gdy pleśń ta język przerośnie, naród zginie*⁷⁰.

Polski język jest bowiem – jak zauważył Karol Libelt – naszą skarbnicą narodową i żywym świadectwem specyfiki narodowości polskiej, skoro bowiem *język narodu naszego wyosobnił się od wszystkich innych języków, widać, że osobny był duchowy pierwiastek, osobne pojęcia i wrażenia, osobne środki i władze ducha, osobne zapatrywanie się na rzeczy, a ztąd osobne cele i dążności dziejowe i społeczne, któremi praojce nasze – owi Polanie i Lechici – w plemię polskie się rozszczepili, a potem w naród Polski rozrosli i rozmogli*⁷¹.

⁶⁷ S.K., *Mowa polska*, Poznań 1861, s. 16.

⁶⁸ Szerzej o biografii i twórczości Bronisława Ferdynanda Trentowskiego zob.: P. Anders, *Patroni wielkopolskich ulic*, Poznań 2006, s. 232; B. Bolesławita (J.I. Kraszewski), *Z roku 1869. Rachunki*, Poznań 1870, s. 651-658; *Bronisław Ferd. Trentowski*, [w:] *Złota przedza poetów i prozaików polskich*, t. III, red. P. Chmielowski, Warszawa 1886, s. 220-249; J.I. Kraszewski, *System Trentowskiego treścią i rozbiorem analityki loicznej okazany*, Lipsk 1847; K. Król, J. Nitowski, *Podręcznik do nauki historii literatury polskiej*, Warszawa 1900, s. 522-523; A. Kulickowski, *Zarys dziejów literatury polskiej*, Lwów 1872, s. 413-415; J. Rymarkiewicz, *O filozofii Trentowskiego*, „Orędownik Naukowy” 1840, nr 13, s. 101, 1841, nr 1, s. 6-7, nr 2, s. 13-16, nr 3, s. 21-23, nr 4, s. 29-30, nr 5, s. 36-39; *Trentowski Bronisław Ferdynand*, „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu” 1869, s. 291-296; T. Żychliński, *Kronika żałobna rodzin wielkopolskich od 1863-1876 r.*, Poznań 1877, s. 468-469.

⁶⁹ B.F. Trentowski, *Urywki polityczne*, Paryż 1845, s. 29.

⁷⁰ I. Światała, *Myśl o potrzebie normalnego rozwoju naszego życia narodowego*, Ostrów 1911, s. 5.

⁷¹ K. Libelt, *Pisma pomniejsze*, t. VI, Poznań 1851, s. 52.

W warunkach niewoli narodowej i braku własnej państwowości stawał się język polski czynnikiem nie tylko łączącym naród polski, rozdzielony kordonami granicznymi poszczególnych zaborów, lecz również swoistym znakiem ich patriotyzmu. *Narodowość – jak pisał bowiem Marceli Handelsman – wszędzie będzie świadomością zbiorową łączności, tkwiącą głęboko, wewnętrznie, będzie świadomością godności wspólnej, łącznikiem, wiążącym grupę czy grupy ludzi, przede wszystkim mówiących wspólnym językiem, zazwyczaj także z terytorium. (...) Narodowość, to zjawisko tkwiące w dziedzinie psychiki zbiorowej, jest świadomością, historycznie wytworzoną, masową, lecz indywidualnie ujawnianą. Momenty świadomości i masowości występowania wiążą się stale z momentem woluntarnym, złączonym z obu poprzedniami: narodowość zawiera w sobie energję czynu, ruch ukryty lub ujawniający się, zwany patriotyzmem, z gotowością w momencie napięcia do największej ofiary indywidualnej (...)*⁷².

Operowanie językiem polskim w mowie na co dzień, posługiwanie się nim w piśmie oraz tworzenie w nim poezji i wszelkiej literatury czy wydawanie prasy polskiej było zatem w ówczesnych warunkach świadectwem nie tylko poczucia przynależności do narodu polskiego, lecz także jasnym wyrazem uczuć patriotycznych narodowych. Świadomość narodowa polska, czyli także świadomość słowiańska, kształtowała się przez wieki w dużym stopniu poprzez walkę z oszczerstwami Krzyżaków i późniejszą presją państwa pruskiego, a więc w pewnym sensie w oporze przeciwko szeroko rozumianemu żywiołowi germańskiemu i językowi niemieckiemu, który był nośnikiem jego ideologii. Stąd już sławny Jan Ostroróg⁷³ w 1467 roku żądał usunięcia języka niemieckiego zarówno z obiegu publicznego, jak i z kościołów, pisząc: *Ponieważ między tymi dwoma językami jakoby z natury istnieje wieczysta niezgoda i nienawiść (odium) przyrodzona, wzywam, aby w Polsce w tym języku nie kazano. Kto chce w Polsce mieszkać, niech się nauczy po polsku mówić, (...) a jeśliby dla przyszłów potrzeba było takiego kazania, niech się to dzieje w jakimś miejscu prywatnym, gdzieby to nie ubliżało godności Polaków*⁷⁴.

Na postępujący – w wyniku presji języka zaborców – proces swoistego zaśmieciania pięknego języka polskiego wyrażeniami obcego pochodzenia i na jego konsekwencje społeczne zwrócił także uwagę E.S. Kortowicz, który powiedział: *Grzechem jest przeto narodowym, posługiwać się wyrazami i wyrażeniami obcojęzycznymi mając swoje własne, mogącemi wysłowić się należycie. Starajmy się zatem mowę naszą ojczystą tak piękną, dźwięczną i bogatą w źródłostwa i w wyrażenia, nie kaleczyć naleciałościami obcojęzycznymi, lecz utrzymać takową w czystości i zbogacać wyrazami polskimi wszę-*

⁷² M. Handelsman, *Rozwój narodowości nowoczesnej*, Warszawa (brw), s. 5-6.

⁷³ Szerzej o biografii i osiągnięciach twórczych Jana Ostroroga zob. R. Piłat, *Historia literatury polskiej od czasów najdawniejszych do roku 1815*, t. I, cz. II, Warszawa 1926, s. 227-240.

⁷⁴ Cytuję za: S. Kot, *Świadomość narodowa w Polsce wieku XV-XVII*, Lwów 1938, s. 6. Zob. także nieco odmienne tłumaczenie tego tekstu zawarte w: *Jan Ostroróg*, [w:] *Złota przędza poetów i prozaików polskich*, t. IV, red. P. Chmielowski, Warszawa 1887, s. 113-114.

dzie jeszcze tam, gdzie potrzeba tego wymaga. Przez zaniedbanie i przeistoczenie mowy, niknie nie tylko narodowość, ale lud przechodzi z czasem w narodowość tę, z którą najwięcej żyje, brata się i mową jej posługuje. (...) Powinnością przeto jest każdego dobrego Polaka, aby nie tylko sam mówił dobrze i poprawnie językiem polskim, ale aby i innych niemających sposobności słyszenia dobrej mowy polskiej, pouczał⁷⁵.

Natomiast problematykę konsekwencji prawnych złego tłumaczenia przepisów prawa niemieckiego na język polski, zwłaszcza po roku 1848, podniósł między innymi Władysław Bentkowski, który wnikliwie badając ogłaszane wówczas akty prawne zauważył, iż w ogóle jednak przeglądającemu ustawy i ogłoszenia z tego okresu, dwa bolesne spostrzeżenia ciągle się nasuwają: raz, że z tekstu polskiego trudno wyrozumieć myśl a w najlepszym razie ścisły sens ustaw, że więc ludność polska pozbawiona jest możności obznajmienia się z prawami do których jednak stósować się winna; po wtóre, że długoletnie szerzenie takiej polszczyzny, przyczynia się niepomału do każenia i upadlania pięknej i bogatej mowy naszej⁷⁶. Pisano o tym problemie szerzej także w numerze 168 wielkopolskiego „Gońca Polskiego” z 1851 roku. Publikowane w dwóch językach rozporządzenia władz centralnych – jak zauważył Władysław Smoleński – zamieniły polszczyznę na ordynarny żargon, którego bez tekstu niemieckiego niepodobna zrozumieć. Takie kwiatki, jak: „Obwieszczenie względem chowania umarłych i kopania grobów podług przepisów trzy łokcie głębokich”, albo: „Patent... względem podatków muzyką żywających się” – są to jeszcze arcydzieła poprawności języka wobec niechlujstwa, przepelniającego po brzegi tekst rozporządzeń i zawartości publikacji rządowych (...)⁷⁷. Śmieszność publiczności polskiej (nie tylko) mogły wywoływać także niektóre ogłoszenia prasowe, jak te: *W nasze niemieckie miasto Posen, wołamy ze względu kultury i cywilizacji wszystkie niemieckie kelnery i haus-knechty od Meksyku do Kamczatki na allgemajnen deutsche Hausknechten Congress. Kolej galicyjska daje daremny przejazd*⁷⁸.

Stąd też nie ulega wątpliwości, iż w tych trudnych warunkach zniewolenia narodowego ogromna rola spoczywała na ówczesnym czasopiśmiennictwie, zwłaszcza w obszarze szerzenia oświaty, szczególnie wśród szerokich warstw społecznych, które były na ogół pozbawione dostępu do informacji i wiedzy.

2.3. Podtrzymanie ducha narodowego oraz idei jednej Polski i solidarności narodowej

O specjalnej roli oświaty i wychowania narodowego w dobie zaborów, w tym polskiej sztuki, literatury i czasopiśmiennictwa, których zasadniczym celem było podtrzy-

⁷⁵ E. S. Kortowicz, *Oczyszczyciel mowy polskiej czyli słownik obcośłów*, Poznań 1891, s. V-VI.

⁷⁶ W. Bentkowski, *Sprawa polszczyzny w urzędowych ogłoszeniach W. Księstwa Poznańskiego pod sąd filologów oddana*, Poznań 1858, s. 4-5.

⁷⁷ Cytuję za: W. Smoleński, *Rządy pruskie na ziemiach polskich (1793-1807)*, Warszawa 1903, s. 69-70.

⁷⁸ *Ogłoszenie (Urzędową polszczyznę, która jest tak dobra jak urzędowa órka)*, „Szuja Wielkopolski” 1862, s. 3.

mywanie polskiego ducha narodowego, pisał między innymi Józef Ignacy Kraszewski, dla którego: *Siłą naszego ducha, szczątkami moralnych zasobów przeszłości (...) utrzymujemy się dotąd przy życiu – jesteśmy. Duch ten stanowi całą siłę naszą, z której się inne, nawet materialne wyrabiać mają. Przyszłość więc jest w zachowaniu ducha i wszystkiego co go krzepi, pomnaża, utrwala. (...) Nie od nas zależą okoliczności zewnętrzne, które dotąd same stanowiły o naszych losach, bez nas; ale w największej części od nas zależy wyrobienie siły wewnętrznej, – organizmu zabezpieczającego byt, zapewniającego nam że rozkład i zgnilizna nas nie dotkną. Na czele programu stać więc musi utrzymanie ducha narodu, ukrzepienie organiczne społeczeństwa, zespolenie klas wszystkich, skupienie się ich...*⁷⁹.

Jak zauważył Wielkopolanin Wojciech Cybulski⁸⁰, wybitny znawca oraz krytyk i historyk polskiej i słowiańskiej literatury i poezji połowy XIX wieku⁸¹: *Kto chce poznać ogólny charakter narodu w najmniejszych jego odcieniach, ze wszystkimi jego cnotami i wadami, niechaj rozczytuje się w najnowszej polskiej literaturze*⁸². Na twórcach poezji i literatury spoczywała wówczas ogromna odpowiedzialność za losy narodu, który mocno cierpi pozbawiony swej tkanki państwowej w wyniku kolejnych rozbiorów i tym samym możliwości swobodnego rozwoju. Dlatego uważano, że w tych warunkach poeci i literaci powinni być swoistymi przewodnikami narodu, wieszczami, prorokami, którzy jednak będą nimi *tylko wówczas* – jak pisał Wojciech Cybulski – *kiedy pojmą ducha rzeczywistości do jasnych dźwigając go poglądów przezeń oświeconych, poruszają idee, które choć jeszcze w łonie przyszłości spoczywają, ale ich urzeczywistnienie, owoce są niezawodnymi, bo korzenie ich głęboko pod pokładami teraźniejszości sięgają*⁸³. Stąd też – ciągnął Cybulski – *w obecnym stanie życia polskiego narodu, w którym polityczny byt jego faktycznie zniszczonym został a tem*

⁷⁹ J.I. Kraszewski, *Programm polski. 1872. Myśli o zadaniu narodowem*, Poznań 1872, s. 10-12.

⁸⁰ Szerzej o biografii prof. Wojciecha Cybulskiego, urodzonego w 1808 roku w Koninie pod Lwówkiem, zobacz wstęp Józefa Ignacego Kraszewskiego do: W. Cybulski, *Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, t. I, Poznań – Drezno 1870, s. I-V. Wojciech Cybulski był również wielkim patriotą. Brał udział w powstaniu listopadowym 1830-1831, walcząc pod Grochowem, Wawrem, Dembem, Iganiami i Ostrołęką. W marcu 1848 roku podpisał się pod petycją do króla pruskiego o zwolnienie Polaków więzionych w Moabicie w Berlinie za udział w spisku 1846 roku i wchodził w skład delegacji do króla, która ją dostarczyła (*Polska zmartwychwstaje!*, „Gazeta Polska” 1848, nr 1, s. 1-2). Zob. także: P. Anders, *Patroni wielkopolskich ulic*, Poznań 2006, s. 40; B. Bolesławita (J.I. Kraszewski), *Z roku 1867. Rachunki*, rok drugi, część II, Poznań 1868, s. 375-379; B.W. Januszewski, *Wojciech Cybulski. Działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa*, Wrocław 1974; Z. Zakrzewski, *Wielkopole w kulturze polskiej*, Poznań 1992, s. 36; T. Żychliński, *Kronika żałobna rodzin wielkopolskich od 1863-1876 r.*, Poznań 1877, s. 77-78.

⁸¹ Zob. J. Jachimek, *Wojciech Cybulski jako krytyk i historyk literatury*, Poznań 1930. Doktorowi Wojciechowi Cybulskiemu zaproponował Uniwersytet Berliński objęcie katedry slawistyki, stąd też od semestru letniego 1842 roku rozpoczął on tam wykłady, z których pierwszym był wykład o ludowej poezji słowiańskiej i z historii literatury polskiej. Zob. J. Jachimek, *Początki polonistyki w Niemczech*, [w:] *Księga Pamiątkowa Koła Polonistów U.P. 1919-1929*, Poznań 1930, s. 10-13. Był także Wojciech Cybulski autorem przeglądu literatury słowiańskiej w „Roku pod względem oświaty, przemysłu i wypadków czasowych”, poznańskiego miesięcznika ukazującego się w latach 1843-1846. Zob. W. Cybulski, *Przegląd literatury słowiańskiej z roku 1842*, „Rok 1843 pod względem oświaty, przemysłu i wypadków czasowych” 1843, t. II, s. 74-127.

⁸² W. Cybulski, *Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, t. I, Poznań – Drezno 1870, s. 2.

⁸³ W. Cybulski, *Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, t. II, Poznań – Drezno 1870, s. 3.

samem wszystkie inne pozostałe wiążące się z nim, stosunki mogące nam uwydatnić kwestje żywotne narodu istnieć przestały – w obecnym stanie, idea o której mowa, wyciągnąć się daje tylko z duchowych płodów poezji, z objawów literatury, w której się całe życie skupia i zamyka, one są bowiem już nie oznaką istnienia, ale rzecz można samem jedynem istnieniem narodu, który żyje duchem cały⁸⁴.

Ważną rolę poezji i literatury, a zwłaszcza czasopiśmiennictwa polskiego w dobie zaborów podkreślał także Zbigniew Jasiewicz, który widział w nim środek upowszechniania wiedzy naukowej oraz źródło do badań nad ludem polskim i jego obyczajowością. Czasopiśmiennictwo zastępowało niejako instytucje publiczne w okresie braku państwowości polskiej. *Ogromne znaczenie we wspieraniu zainteresowań naukowych miały czasopisma, dalekie jednak jeszcze od specjalizacji, publikujące artykuły o problematyce etnologicznej i apele o gromadzenie materiałów ludoznawczych, skupiające piszących i czytelników, stające się w ten sposób substytutami instytucji naukowych⁸⁵*. Do grona takich czasopism funkcjonujących w zaborze pruskim badacz ten zaliczył między innymi: „Przyjaciela Ludu”, „Rok pod względem Oświaty, Przemysłu i Wypadków Czasowych”, „Szkołę Polską” oraz „Tygodnik Literacki”⁸⁶.

Czasopisma o charakterze regionalistycznym były więc jednym z ważnych narzędzi, które wykorzystywano w walce o podtrzymanie polskiego ducha narodowego⁸⁷ i polskości⁸⁸ oraz o oświatę w ogóle⁸⁹, w szczególności jednak o oświatę wśród warstw najuboższych⁹⁰. Jak zauważył Kazimierz Łuczewski, *Cała prasa naszego zaboru, pomijając tu działalność jej polityczną, jest wielką szkołą, kształcąca poczciwego i chytrego chłopka lub pewnego siebie, bo dorabiającego się mieszczanina – o redaktorach zaś możemy to tylko powiedzieć, że starają się sprostać olbrzymiemu wprost zadaniu⁹¹*.

⁸⁴ Ibidem, s. 4.

⁸⁵ Z. Jasiewicz, *Początki polskiej etnologii i antropologii kulturowej (od końca XVIII wieku do roku 1918)*, Poznań 2011, s. 144.

⁸⁶ Szerzej o poznańskim „Tygodniku Literackim” zob.: Z. Kosidowski, *Z okresu złotego kultury Poznania. „Tygodnik Literacki” 1838-1845*, Poznań 1938; B. Zakrzewski, „Tygodnik Literacki” 1838-1845. *Zarys monograficzny*, Warszawa 1964.

⁸⁷ Poglądy te niewątpliwie nawiązywały bezpośrednio do dorobku filozoficznego zarówno Augusta Cieszkowskiego, jak i Karola Libelta czy Bronisława Ferdynanda Trentowskiego, lecz pośrednio również do filozofii ducha Georga Wilhelma Friedricha Hegla, określanej mianem idealizmu absolutnego, logicznego. Jak pisał bowiem Zdzisław Kaczmarek, *Zdaniem Hegla – rzeczywistością jedyną jest myśl, idea, pojęcie. Wszystko inne jest ułudą. Istotą zaś wszystkiego jest samorozwój idei, czyli stawanie się. Ponieważ proces ten jest logicznym, rzeczywistość jest poznawalną. Dlatego też to, co logiczne i rozumowe – i tylko to – jest rzeczywistością* (Z. Kaczmarek, *Źródła poglądów estetycznych Libelta*, Poznań 1930, s. 29). Por. A. Cieszkowski, *O drogach ducha*, „Roczniki PTPN”, t. 2, s. 735-776. Zob.: A. Chołoniewski, *Duch dziejów Polski*, Kraków 1917; S. Przybyszewski, *Szlakiem duszy polskiej*, Poznań 1917; J. Surdykowski, *Duch Rzeczypospolitej*, Warszawa 2001.

⁸⁸ Szerzej o idei tzw. polskości zob.: C.S. Bartnik, *Idea polskości*, Lublin 1990; T. Łepkowski, *Uparte trwanie polskości*, Londyn – Warszawa 1989; *Oblicza polskości*, red. A. Kłosowska, Warszawa 1990.

⁸⁹ Pisze o tym na przykład Jan Szymański (*Polska myśl polityczna w zaborze pruskim*, Poznań 1920, s. 58-61).

⁹⁰ Por. Z. Celichowski, *W sprawie oświaty ludowej*, Poznań 1890.

⁹¹ K. Łuczewski, *Ruch umysłowy w dzielnicach naszej w ostatnim dziesięcioleciu*, [w:] *Trzy odczyty wygłoszone na Walnych Zebraniach „Ostoji” Spółki Wydawniczej w Poznaniu 1917 i 1918*, Poznań 1918, s. 20.

Rangę czasopiśmiennictwa i jego ważną rolę w przetrwaniu narodu w warunkach niewoli podkreślał na przykład – wspominany – Idzi Światała⁹², który zauważył: *Życie narodów to walka. (...) A gdy oręż w pochwie, gdy miecz pogrzebany, walka odbywa się bronią myśli, bronią nauki, zręczności, przebiegłości... Bronią oświaty. (...) Oświata jest siódmą potęgą świata. Kto ją zdobył, kto ją posiadał, kto jej używać się nauczył, ten ostoi się przeciwko wszelkim zakusom. Oświata doskonalili i wzbogacili język narodu. Wzbogacili mądrość, rozum i skarb życiodajny*⁹³.

Obok zadania budzenia i krzepienia ducha narodowego w społeczeństwie polskim, zadaniem niemniej ważnym – w szczególności dla czasopiśmiennictwa – było pielęgnowanie idei jednej Polski, a wraz z nią idei solidarności narodowej. Jak pisał bowiem Józef Ignacy Kraszewski w 1872 roku, *W dzisiejszym stanie interessa polski rosyjskiej, polski austriackiej, polski pruskiej są całe różne, środki zaspokojenia tych potrzeb rozmaite być muszą, ale cel jeden, obrona bytu, – poczucie solidarności narodowej łączyć je powinno. Idea dawnej polski jednej i całej musi je z sobą spajać, chociażby w sferach pracy duchowej, piśmiennictwa i.t.p.*⁹⁴.

Zakończenie

Wśród wielkopolskich czasopism okresu zaboru pruskiego zawierających elementy regionalistyczne – na przykład w postaci twórczości literackiej i naukowej Wielkopolan, charakterystyki i aktywności różnych organizacji, kościołów i związków wyznaniowych, inicjatyw i działalności ważnych osobistości wielkopolskich, analizy współczesnej sytuacji społeczno-kulturalnej, militarnej, gospodarczej, religijnej oraz opisów etnograficznych, krajoznawczych i historyczno-statystycznych ziem wielkopolskich, wydarzeń czy wspomnień, a także przesiąkniętych często autentycznym patriotyzmem oraz zamiłowaniem do tradycji, historii i pamiątek przeszłości regionu – znajdowały się czasopisma o różnym charakterze. Periodyki te z jednej strony skupiały się na różnych aspektach życia regionu wielkopolskiego (zarówno w przeszłości, jak i współcześnie), z drugiej zaś charakteryzowały się silniejszą lub mniejszą motywacją patriotyczno-narodową oraz miały podobne cele i realizowały odpowiadające im zadania o charakterze regionalistycznym (historia, tradycja, krajoznawstwo, kultura, oświata, społeczeństwo i gospodarka regionu). Posiadały więc cechę regionalistyczną⁹⁵.

⁹² Idzi Światała był aktywnym działaczem Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu. Dlatego zamieszczał swoje artykuły, opracowania, sprawozdania w jego miesięczniku, „Przegląd Oświatowy”, poświęconemu sprawom oświatowym i kulturalnym. Zob.: I. Światała, *Kalendarze*, „Przegląd Oświatowy” 1910, z. 1, s. 7-13; idem, *Wieczornice ludowe*, „Przegląd Oświatowy” 1910, z. 10, s. 294-300; *Wykłady ludowe*, „Przegląd Oświatowy” 1910, z. 12, s. 370-377. Idzi Światała przez jakiś czas był redaktorem naczelnym czasopisma „Praca”, które założył w 1896 roku Marcin Biedermann z Poznania. Zob. S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 3, Poznań 1931, s. 72.

⁹³ I. Światała, *Mysł o potrzebie normalnego rozwoju naszego życia narodowego*, Ostrów 1911, s. 5.

⁹⁴ J.I. Kraszewski, *Programm polski. 1872. Myśli o zadaniu narodowym*, Poznań 1872, s. 9.

⁹⁵ Szerzej zob. R. Kowalczyk, *Czasopiśmiennictwo regionalistyczne w Polsce. Pojęcie, założenia ideowe, uwarunkowania rozwoju, rodzaje i typy, zadania i funkcje*, Opole 2013.

Czasopisma te odgrywały niepoślednią rolę w procesie kształtowania się zarówno regionalizmu wielkopolskiego, jak i idei oraz praktyki czasopiśmiennictwa regionalistycznego w Wielkopolsce. W ten sposób przyczyniały się także do formowania się nowoczesnej tożsamości regionalnej Wielkopolan w warunkach występowania szeregu ograniczeń życia narodowego, związanych z różnorodnymi obostrzeniami władz zaboru pruskiego, zajmując miejsce szczególne w walce z dobrze zorganizowaną i systemową germanizacją ziem wielkopolskich oraz kultury polskiej okresu zaboru pruskiego (1793-1918).

BIBLIOGRAFIA

- Burdosz W., Polarczyk G., *Z dziejów prasy i czasopiśmiennictwa w regionie ostrowskim w XIX i XX w.*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. XIII.
- Gulczyński A., *Z dziejów prasy pleszewskiej w latach 1853-1939*, „Rocznik Kaliski” 1987, t. XX.
- Gzella G., *„Pisma dla ludu” pod zaborami w pierwszej połowie XIX wieku*, Toruń 1994.
- Jakóbczyk W., *Prasa poznańska w latach 1815-1830*, [w:] J. Łojek (red.), *Prasa polska 1661-1864*, t. I, Warszawa 1976.
- Jakóbczyk W., *Prasa w Wielkopolsce (1859-1918)*, [w:] J. Łojek (red.), *Prasa polska 1864-1918*, t. II, Warszawa 1976.
- Jarochoński K., *Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia*, Poznań 1880.
- Karwowski S., *Czasopisma wielkopolskie. Część pierwsza 1796-1859*, Poznań 1908.
- Kosidowski Z., *Z okresu złotego kultury Poznania. „Tygodnik Literacki” 1838-1845*, Poznań 1938.
- Kosmanowa B., *Prasa polska w Wielkim Księstwie Poznańskim*, [w:] M. Kosman (red.), *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, Poznań 2000.
- Kowalczyk R., *Czasopiśmiennictwo regionalistyczne w Polsce. Pojęcie, założenia ideowe, uwarunkowania rozwoju, rodzaje i typy, zadania i funkcje*, Opole 2013.
- Kowalczyk R., *Czasopisma regionalistyczne w Wielkopolsce w latach 1945-2012*, t. I, Opole 2014.
- Kurkowska M., *Edukacyjna rola „Dziennika Domowego” (1840-1847) na podstawie analizy działu Rozmaitości*, „Analecta” 1997, z. 2.
- Michałowska M., *„Mrówka Poznańska” (1821-1822). Zarys historyczny oraz bibliografia zawartości*, „Biblioteka” 1964, z. 4.
- Molik W., *Dziennikarze polscy pod panowaniem pruskim 1890-1914 (próba charakterystyki)*, [w:] *Inteligenca polska XIX i XX wieku. Studia 3*, red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1983.
- Rajch M., *Cenzura pruska w Wielkopolsce w latach 1848-1918*, Poznań 2004.
- Spaleniak W., *„Przegląd Poznański” (1894-1896)*, „Kronika Miasta Poznania” 1984, nr 3/4.
- Trzeciakowski L., *Kulturkampf w zaborze pruskim*, Poznań 1970.

**TASKS OF PERIODICALS OF A REGIONALISTIC CHARACTER
DURING THE PRUSSIAN ANNEXATION IN THE EXAMPLE
OF WIELKOPOLSKA REGION IN THE LIGHT SOURCES, LITERATURE
AND THE VIEWS OF THE NINETEENTH/TWENTIETH CENTURY**

SUMMARY

The study outlines the essential tasks of periodicals about the regionalistic character, which appeared in Wielkopolska region during the Prussian annexation. Those duties of the regionalistic periodicals included tasks in the field of education and national education and cultivate the Polish language and education of the people, as well as the support of the national spirit and the idea of one Polish and national solidarity.

KEYWORDS: regionalistic periodicals, regionalism, Wielkopolska region, Prussian annexation, the task of the press